

عده‌ای از پرندگان مرداب امیر کلایه

طرح مرداب امیر کلایه

دکتر طلعت حبیبی

مقدمه :

پرندگان اطراف مرداب :

گنجشک خانگی (*Passer domesticus*) در تمام فصول به تعداد نسبتاً زیاد بر روی درختان مجاور مرداب دیده می‌شوند در این گونه نر و ماده از نظر ظاهر با یکدیگر اختلات داشته ماده‌ها کم رنگتر از نرها می‌باشند. در زیر گلوی نرها نوار سیاه رنگی وجود دارد و هنگامی که تعدادشان زیاد شود، آفت انباری می‌باشند. بعلت آشنائی کامل عموم به شناسائی این پرنده از توضیح بیشتر خودداری می‌شوند.

جنس سسک‌ها (*Phylloscopus*) تشخیص گونه‌های این پرنده‌گان از دور مشکل است، پرنده‌گانی خوش آوازند، معمولاً اندازه آنها کوچک است، چمنده (حشره) خوارند، نوک باریک دارند و رنگ بدن آنها تقریباً یک نواخت است. در شهر یورماه ۱۳۵۴ در سواحل مرداب تعدادی مشاهده گردید.

کلاغ بغدادی (*Corvus Cornix*) در این گونه نر و ماده شبیه است، ناحیه سر، ناحیه چانه، گلو، ناحیه جلوی سینه، دم و بالهای به رنگ سیاه است و بقیه قسمت‌های بدن خاکستری، چرک می‌باشد. هنگام راه رفتن با جهیدن راه می‌رود. بلند پرواز نیست. تعداد آنها در زمستان در بعضی نواحی بسیار زیاد است، صدای آنها بصورت غارغار و چندبار تکرار می‌شود. بصورت کلنی زندگی می‌کنند. لانه‌های آنها روی درختان تووند و بلند است. تعداد تخم‌های آنها معمولاً ۵ عدد و سبز کم رنگ است. فقط پرنده ماده روی تخم می‌خوابد

به راستی پرندگان یکی از زیباترین موجودات زنده جانوری بشمار می‌روند. مرداب امیر کلایه نیز مانند سایر مردابهای ایران در فصول مختلف از وجود این زیبایی‌های طبیعت بی بهره نیست و در هر زمان گروه مختلفی از آنها را می‌توان مشاهده نمود که برای شناسائی همه آنها لازم است سفرهایی در فصول مختلف انجام داد. پرندگان این ناحیه اغلب مهاجر می‌باشند. در زمستان تعداد پرندگانمانند غازها، قوها، مرغابیها و چنگرها فوق‌العاده زیاد است، مثلاً از ۱۹ آذر تا ۲۱ آذر پرندگان روی مرداب بحدی زیاد بود که سطح مرداب از وجود پرندگان برنگ سیاهی می‌زد، البته اگر هوا خوب باشد و دریا طوفانی نباشد پرندگان بطرف دریا می‌روند و تعداد آنها در مرداب کمتر می‌شود و برعکس هنگامی که دریا طوفانی باشد پرندگان به مرداب پناهنده می‌شوند. در زمستان از مدفوع پرندگان رنگ آب مرداب تیره رنگ می‌گردد و تقریباً قسمت عمده گیاهان توسط پرندگان گیاهخوار خورده می‌شود.

در چند مسافرتی که به مرداب امیر کلایه بمنظور شناسائی پرندگان آن ناحیه انجام گردیده است فهرست و مشخصات پرندگان مشاهده و مطالعه شده باین شرح است:

۱ -- در بعضی از کتابها غارغار با «غ» نوشته شده است و در بعضی از کتابهای دیگر با «ق» لذا پس از پرسش از اساتید فن در این گفتار نیز با «غ» نوشته شد.

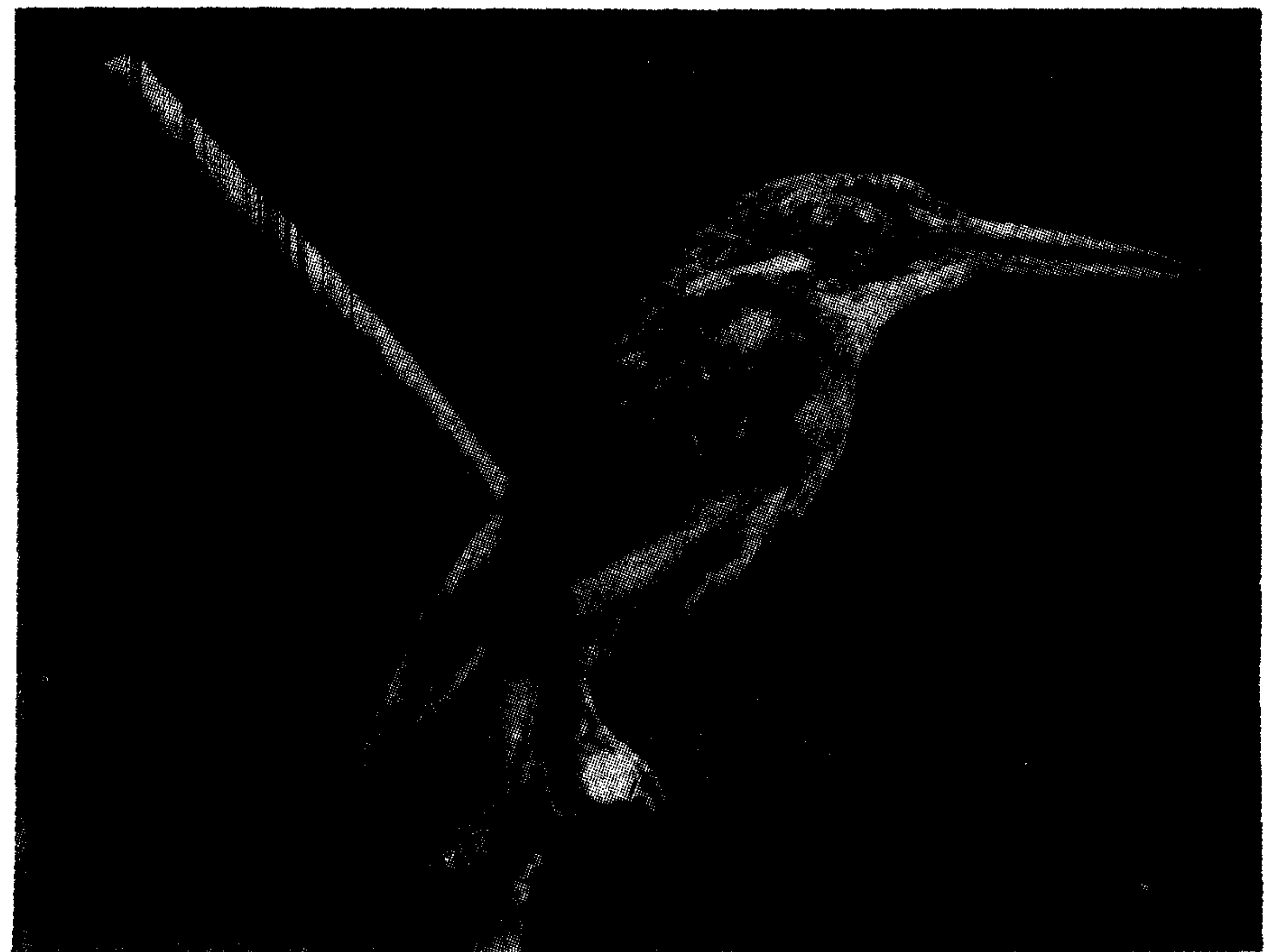
در زمستان گونه نر و ماده تقریباً شبیه می باشند. اغلب مجاور آبها بسر می برند. از جمندگان آبی و از حلزونهای کوچک تغذیه می کنند، در نزدیک منازل لانه می سازند، صدای آنها خوش آهنگ است.

کولی خور کوچک (*Alcedo atthis*) - در دهانه مرداب دو عدد دیده شد (شهریور ۱۳۵۴) . این پرنده ماهی خورک کوچک و ماهی خور اروپائی نیز نامیده شده است. گونه نر و ماده این پرنده شبیه یکدیگر می باشد. ناحیه سر آنها با رنگ آبی و کمی سیاه مخطط بنظر می رسد. در پشت بدن آبی راه راه است. این پرنده دارای دم به رنگ آبی پررنگ می باشد. روی بالهای نیز مخلوطی از آبی پررنگ و کم رنگ است، زیر نوک و گلو سفید رنگ است. بلندی نوک نسبت به بدن بلند و قوی است، جلو نوک سیاه رنگ و عقب آن قهوه‌ای روشن است. رنگ پا قرمز است طرز قرار گرفتن ۴ انگشت بطرز مخصوصی است. همیشه در نزدیک آب روی گیاهان می نشیند و با فرو رفتن در آب ماهی شکار می کند. دم پرنده کوتاه است. بیشتر از ماهی‌های کوچک تغذیه می کند ولی از سخت پوستان نیز تغذیه می نماید شکل (۳).

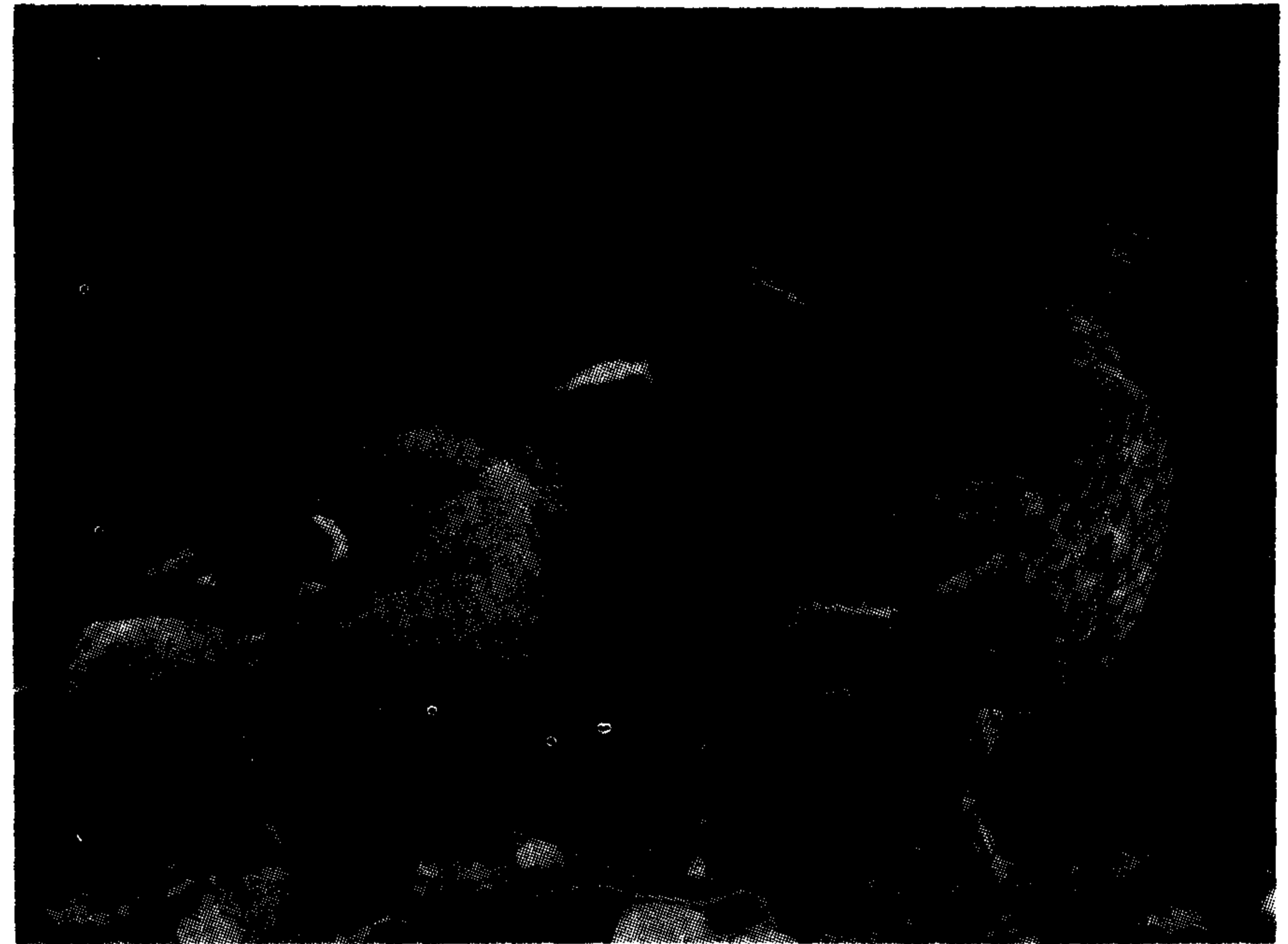
زنبور خورگونه آبی (*Merops supercilliosus*) در شهریور ماه ۱۳۵۴ يك عدد از این پرنده در منطقه مشاهده گردید. گونه نر و ماده این پرنده شبیه هم می باشند. قسمت جلوی سر سفید عقب تر سر آبی رنگ می شود. پرهای وسط دم بلندتر از سایر پرهای دم است، زیر نوک زرد رنگ و گلو خرمائی رنگ است و قسمت عمده رنگ بدن سبز زبائی است. مهاجر است و در هنگام مهاجرت شب و روز در حرکت می باشد. تعداد تخم‌های آن از چهار تا هشت متغیر است.

پرنده‌گان روی مرداب:

مرغابی سرسبز (*Anas platyrhynchos*) در بندر - پهلوی باین مرغابی کله سبز گفته می شود. جثه این مرغابی از سایر مرغایها بزرگتر است. این مرغابی دارای گردن و پای نسبتاً بلندی است جز در مواقع خطر در آب فرو نمی رود. در فصل جفتگیری پرنده نر رنگ بسیار زیبایی دارد. در این موقع سر پرنده سبز رنگ است اطراف گردن آن طوق سفید رنگی دارد. بدن آنها خاکستری رنگ که دارای خطوط بسیار ظریف کرمی شکل سفید و سیاه است. دو پر سیاه رنگ برگشته بر روی دم پرنده وجود دارد، در فصل تابستان پرنده نر جلای رنگ خود را از دست می دهد. پرنده ماده رنگ قهوه‌ای و کرم دارد از بزرگی جثه اش میتوان از سایر مرغایهای ماده آنرا تشخیص داد فصل جفتگیری آنها در بهار است، گاهی دو یا سه نر يك ماده را احاطه می کنند، تظاهرات جنسی مخصوصی دارند و گاهی بعضی نرها در جنگ بین خودشان کشته می شوند، در روی تخم خوابیدن و مواظبت جوجه ها از وظایف مرغابی ماده است. لانه آنها نیز از راهی اطراف مردابهاست، داخل لانه را مرغابی ماده از کرک پرهای خود می پوشاند، تعداد تخم ها ۱۰ تا ۱۲ عدد است، پرنده ماده از جوجه ها در مقابل خطر مواظبت می کند، پرنده نر در رنگ گرد ماده نما که رنگ آن تغییر می کند قدرت پرواز را از دست می دهد. غذای آنها از گیاهان آبی، ماهی‌های کوچک، لار و قورباغه، سخت پوستان کوچک، جمندگان و غیره می باشد، در ۱۹

شهریور گروه سی و پنج تائی و در ۲۰ شهریور گروه هفتاد و پنج تائی و در آذرماه تعداد خیلی زیاد بر روی مرداب مشاهده گردید. شکل (۴)

شهریورماه ۱۳۵۴ تعداد نسبتاً زیادی روی مرداب امیر کلايه دیده شد و در آذر دستجات صد تائی آنها بر روی مرداب مشاهده گردید. با تحقیق محلی کاملاً مشخص است که سایر مرغابیهای که زمستان در شمال ایران وجود دارند در مرداب دیده می‌شوند که بایستی در اواخر آبان و اواسط آذر و در ۱۵ دیماه و اوائل بهمن و اسفند به محل مسافرت نمود تا انواع دیگر مرغابیها دیده شوند، زیرا مرغابیها بتدریج به ایران مهاجرت می‌نمایند که بعلت نبودن بعضی امکانات در فصل مناسب جهت مشاهده و مطالعه سایر مرغابیها در مواقع مناسب مسافرت انجام نگردید. در هر صورت لیست کلیه مرغابیهای ایران بشرح زیر است که احتمال دارد بسیاری از گونه‌ها در مرداب امیر کلايه در زمستان دیده شوند:

الف - گروه شهرماتیان : (Tadornini)

- ۱- عروس مرغابی (Tadorna tadorna. Pallas, 1764.)
 ۲- آنقوت (Tadorna feruginea. Pallas, 1764.)

ب - گروه پهنه چینان :

- ۳- مرغابی سرسبز (Anas platyrhynchos. linnaeus, 1758.)
 ۴- خوتگاه (جره) « , » (Anas creca)
 ۵- مرغابی سوتکش (زرکا) (Anas pienelepe. linnaeus, 1758.)
 ۶- مرغابی تیزدم (Anas acuata. linnaeus, 1758.)
 ۷- مرغابی بور (Anas strepera. linnaeus, 1758.)
 ۸- ملاقه نوک یا مرغابی کفچه نوک (Anas spatula. linnaeus, 1758.)
 ۹- مرغابی ابرو سفید (Anas querquedula. linnaeus, 1758.)
 ۱۰- مرغابی مرمی (Anas angustirostris. Menetries, 1832.)

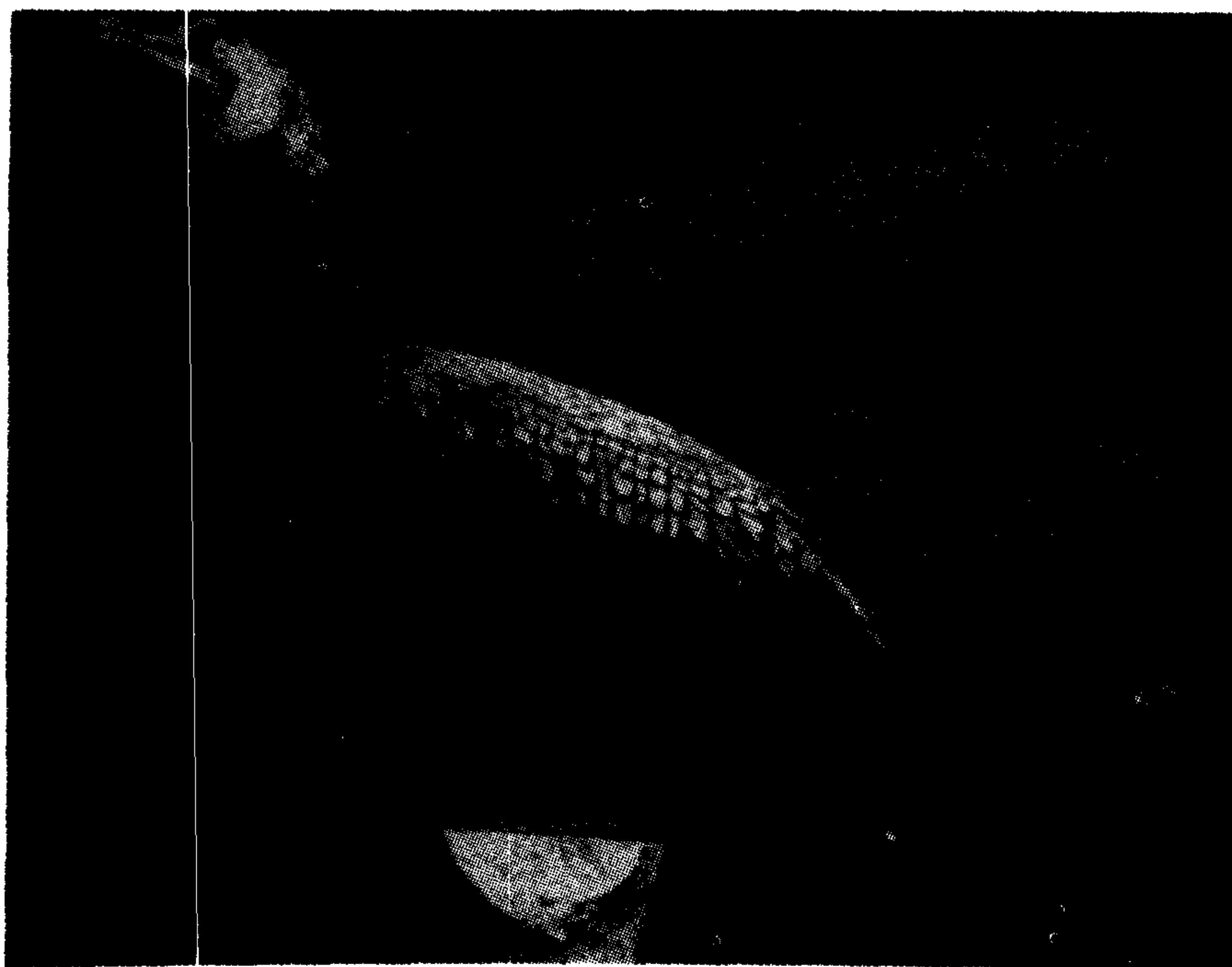
ج - گروه غواصان رودخانه‌ای : (Aythini)

- ۱۱- مرغابی سرحنائی (Netta rufina. pallas, 1773.)
 ۱۲- مرغابی کاکلی (Aythya fuligula. linnaeus, 1758.)
 ۱۳- گیلار سر سرخ (مرغابی سفید چشم)
 (Aythya nyroca. culdentad, 1770.)

خوتکا (Anas crecca) - این مرغابی را گاهی جره می‌نامند، پرنده نر در پرپوشی فصلی (هنگام تولید مثل) دارای رنگ بسیار زیبایی است. سر و گردن آن به رنگ خرمائی درخشانی است. از ناحیه چشم به طرف سر و گردن يك نوار با رنگ سبز با جلای فلزی زیاد کشیده می‌شود و اطراف آن يك نوار بسیار باریک کرم-رنگ وجود دارد. که در جلو سر مشخص است و در عقب سر از بین می‌رود.

رنگپاره (Speculum) سبز زمردین است. میان پشت و پس گردن و پرهای شانهای خطوط کرمی شکل سفید و سیاه وجود دارد. منقار سیاه، عنیبه قهوه است که قسمت زرد رنگی در پائین آن دیده می‌شود. پرنده نر هنگام تغییر رنگ در رنگ گرد ماده نما تمام رنگهای فلزی خود را از دست می‌دهد ولی رنگ سبز بال باقی می‌ماند. پرنده ماده قهوه‌ای رنگ است، روی بال دارای رنگ سفید و رنگپاره آن سبز فلزی است. این پرنده ۸ تا ۱۲ تخم می‌گذارد، پرنده ماده روی تخم‌ها می‌خوابد لانه را با پرهای نرم خود فرش می‌کند، بیشتر در آب شیرین است تا آب شور. در ۲۰

می سازند. آشیانه توسط پرنده نرو ماده ساخته می شود. تعداد تخم های آنها ۳ یا ۴ تا است، گاهی ۵ و ۶ تخم نیز در لانه آنها دیده شده است، تخم ها بیضی شکل و گاهی به رنگ آبی کم رنگ است. نرو ماده هر دو روی تخم می خوابند و هر دو از غذای گوارده شده داخل لوله گوارش، جوجه ها را غذا می دهند، جوجه ها سر خود را داخل دهان پدر و مادر می کنند و غذا می گیرند. غذای بالغ ها اغلب از ماهی هاست و بسیار پر خور می باشند. شکل (۵)

مرزیل : (*Phalacrocorax Pygneus*) جثه این پرنده کوچکتر از آبنمقل معمولی است. رنگ بدن بطور کلی از دور قهوه ای بنظر می رسد. پرهای ناحیه تاج قهوه ای تیره با جلای فلزی و پرهای پشت گردن بهمین رنگ است، یعنی قهوه ای تیره با جلای فلزی، ولی پرهای موی مانند سفید رنگ در ناحیه گردن دیده می شود. هنگام شنا کردن خود را راست نگه می دارد، هنگام احساس خطر به زیر آب می رود و نوک خود را از آب بیرون می گذارد و در سطح آب در این حالت دیده نمی شوند، نرو ماده در ساختن لانه شرکت دارند و هر دو از راه دهان به جوجه های خود غذای گوارش یافته از راه دهان می دهند، با داشتن جثه کوچکتر از آبنمقل ها بخوبی تشخیص داده می شوند.

در شهریور ماه ۱۳۵۴ از این پرنده بر روی مرداب دو عدد دیده شد، ولی در نوزدهم آذر ماه ۱۳۵۴ تعداد آنها زیاد بود و در بهمن ماه زیادتر. شکل (۶)

۱۴- گیلار قهوه ای (مرغابی سینه سیاه)

(*Aythya ferina. linnaeus, 1758.*)

۱۵- مرغابی سر سیاه (*Aythya marila. scopoli, 1769.*)

د - گروه افراشته دمان : (*oxiurini*) معمولاً این مرغابیها کمیاب می باشند.

۱۶- مرغابی سر سفید افراشته دم

(*oxyusa leucocephala. scopoli, 1769.*)

ج - گروه غواصان دریائی : (*Mergini*) دریائی هستند و کمیاب

۱۷- مرغابی دم دراز (*clangula hyemalis. linnaeus, 1758.*)

۱۸- مرغابی زرین چشم (*Bucephala clangula. linnaeus, 1758.*)

۱۹- مرغابی سیاهه سیاه (*Aidenia nigra. linnaeus, 1758.*)

۲۰- مرغابی سیاهه قهوه ای (*Mellanita fusca. linnaeus, 1758.*)

۲۱- مرغابی غواص سفید (*Mergus albellus. linnaeus, 1758.*)

۲۲- مرغابی غواص سر سیاه (*Mergus merganser. linnaeus, 1758.*)

۲۳- مرغابی غواص سینه سرخ (*Mergus serrator. linnaeus, 1758.*)

آبنمقل معمولی (*Pelecanus carbo*) در بعضی

نواحی از سواحل دریای خزر که ترکی صحبت می کنند آنرا قره غاز یا قره باتماق گویند. پرنده ای است بزرگ، سیاه، با گردن بلند، انتهای نوک آن برگشته است، روی آب بطور عمودی می نشیند. ناحیه زیر نوک و اطراف صورت سفید رنگ است. قسمت نزدیک مخرج و قسمتی از پرهای ران آنها بطور محسوس سفید رنگ است، فاقد کاکل است، در اطراف سر و گردن دارای پرهای موی مانند سفید چرک است. پرندگان نابالغ قهوه ای رنگ اند، سینه و شکم به رنگ سفید شکری، گاهی متمایل به قهوه ای است، دستجات آنها زیاد، گاهی بیش از ۱۰۰ عدد یا خیلی بیشتر دیده می شوند، ولی در شهریور ماه ۱۳۵۴ گروه ۶ تائی در مرداب امیر کلاویه دیده شد. در موقع احساس خطر در آب فرو می روند و فقط سر آنها از آب خارج است، بخوبی به کمک بالها و پاها در زیر آب شنا می کنند. بطور دسته جمعی در محل های مناسب آشیانه

لك لکیان مرداب امیر کلايه :

از این راسته پرندگان زیادی در مرداب مشاهده شد که اختصاصات ظاهری آنها بشرح زیر است :

۱- غار سفید کوچک (*Egretta garzetta*) ، تعداد این پرندگان نسبتاً زیاد بود و دستجات ۴۵ تائی نیز دیده شد . جنس های نروماده يك شكل و سفید رنگ هستند ، نوک و پای پرنده سیاه و انگشتان و ابتدای پا زرد رنگ است . در فصل تابستان کاکل بلندی بر روی سردارند . پره های بسیار زیبا و حریر مانند در ناحیه کتف و پشت پرنده دیده می شود . در فصل تخمگذاری دارای صدائی شبیه کلاغ است . در غیر این فصل بسیار کم صداست . این پرنده بصورت دستجاتی اغلب با پرندگان دیگر در اطراف مرداب مشاهده می شوند . تعداد تخم های آنها در حدود چهار یا پنج تاست ، تخم ها تقریباً سبز مایل به آبی روشن است . این پرنده را ماهی خور سفید کوچک نیز می نامند .

نمونه های مورد مطالعه :

پرنده شماره ۱ محل صید اطراف مرداب امیر کلايه و تاریخ صید بیستم آذرماه ۱۳۵۴ ، جنس ماده وزن ۴۰۰/۵ گرم ، در لوله گزارش آن عنكبوت و قورباغه (*RANA*) وقاب بال دیده شد .
اندازه ها : بلندی نوک ۸۸ میلیتر ، بلندی بال ۲۷۰ میلیتر ، بازه ۹۵۵ میلیتر ، بلندی بدن ۶۲۰ میلیتر ، پا ۱۰۰ بلندی دم ۹۵ میلیتر .

پرنده شماره ۲ محل صید چمخاله ، تاریخ صید نوزدهم آذرماه ، ۱۳۵۴ ، جنس نر ، وزن ۶۰۰/۵ گرم ، در لوله گزارش آن دو ماهی (سوزن ماهی و ماهی سوف) دیده شد .
اندازه ها : بلندی نوک ۹۵ میلیتر ، بلندی بال ۲۹۵ میلیتر ، بازه ۱۰۷۰ میلیتر ، بلندی بدن ۶۶۰ میلیتر ، پا ۱۲۰ میلیتر ، بلندی دم ۱۰۰ میلیتر .

۲- غار سفید بزرگ (*Egretta alba*) - این پرنده را ماهی خور سفید بزرگ نیز می نامند ، تعداد این پرنده در سواحل مرداب امیر کلايه در شهریورماه کمتر از غار سفید کوچک بوده ، جنس های نروماده بهم شبیه می باشند . خیلی بزرگتر از غار سفید

نمونه های مطالعه شده :

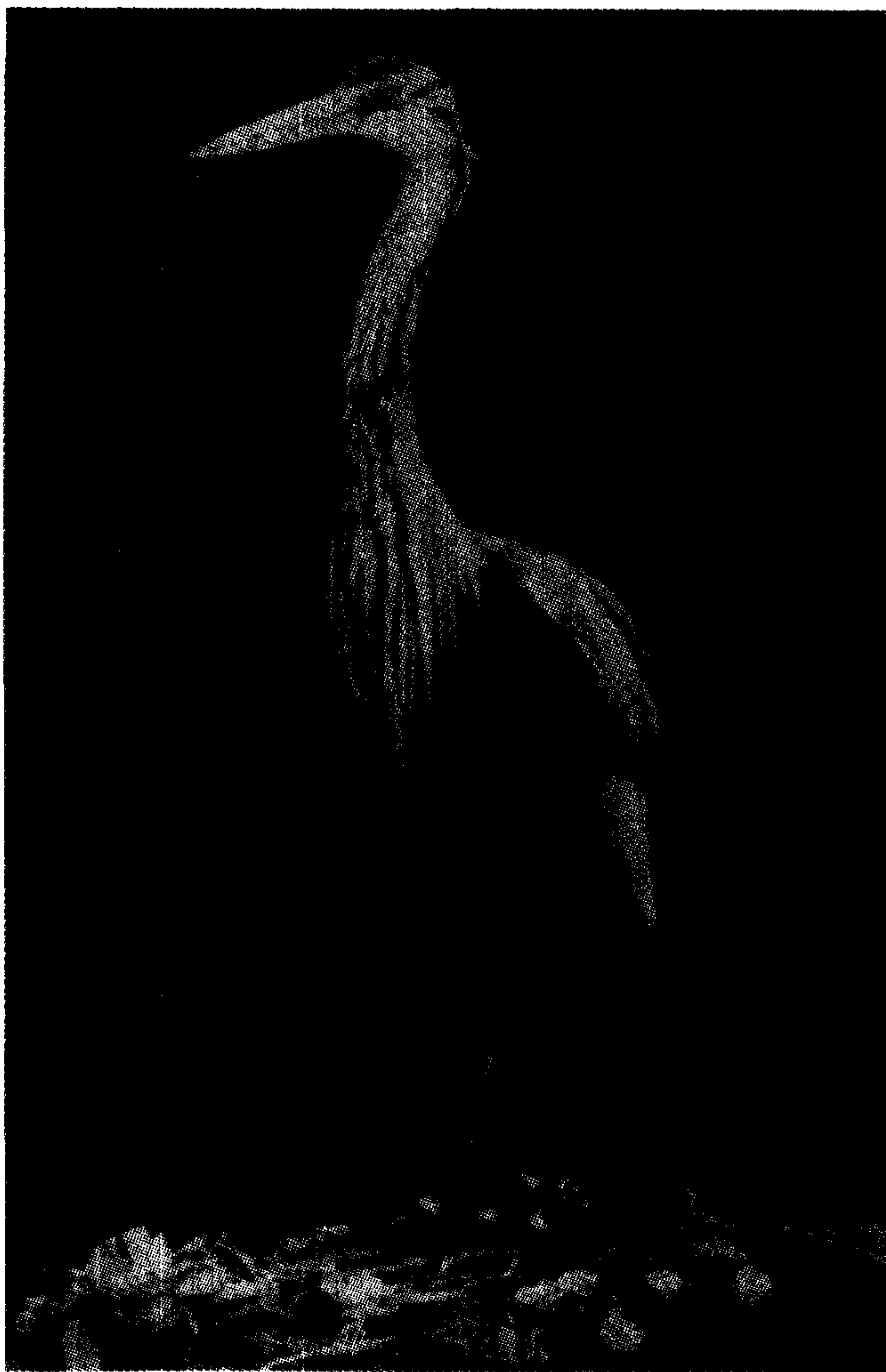
پرنده شماره ۴ محل صید اطراف مرداب امیر کلايه تاریخ صید نوزدهم آذرماه ۱۳۵۴ ، جنس ماده وزن ۴۹۹ گرم در لوله گزارش این پرنده دو زبان پرنده دیده شد که بنظر می رسد که زبان چنگر باشد و همچنین مقداری عضلات له شده و موادی کربک مانند در معده پرنده مشاهده گردید .

اندازه ها : بلندی نوک ۳۰ میلیتر ، بلندی بال ۲۰۰ میلیتر ، بازه (فاصله گسترده بین دو بال) ۷۱۰ میلیتر ، بلندی بدن ۵۴۰ میلیتر ، اندازه پا ۴ میلیتر و بلندی دم ۱۴۰ میلیتر .

پرنده شماره ۸ محل صید نزدیک مرداب امیر کلايه ، تاریخ صید نوزدهم آذرماه ۱۳۵۴ ، جنس نر ، وزن ۵۹۳/۵ گرم ، در لوله گزارش مقداری عضلات دیده شد و چند کرم لوله ای (*Nematoda*) نروماده که انگل داخل روده پرنده بودند مشاهده گردید .

اندازه ها : بلندی نوک ۳۶ میلیتر ، بلندی بال ۲۰۰ میلیتر ، بازه ۷۱۵ میلیتر ، بلندی بدن ۵۷۰ میلیتر ، پا ۴۵ میلیتر ، بلندی دم ۱۵۰ میلیتر .

با تحقیق محلی لمبر (پلیکان یا مرغ سقا) (*Pelicanus*) در مرداب امیر کلايه نیز یافت می شود و این پرنده را اهالی اطراف مرداب نیز لمبر می نامند و مطالعه در طرز زندگی این پرنده بسیار جالب است .

کوچک اند. بدن این پرنده کاملاً سفید و نوک آنها سیاه است و در تابستان پائین نوک زرد رنگ است ولی در زمستان تمام نوک زرد-رنگ می شود. پاهای آنها قهوه‌ای و انگشتان آنها ماشی رنگ می باشد، پرهای ناحیه سر کمی بلند است ولی بصورت کاکل می باشد. پرهای ناحیه کتف در موقع تخمگذاری خیلی بلند است و هاله حریر مانند بر روی پشت پرنده تشکیل می دهد. این پرها تا نزدیک دم پرنده ادامه پیدا می کند، در پائین گردن این پرنده پرهای بلندی وجود دارد. گردن بسیار بلند و پاها باریک و بلند است، عنیه آنها زرد رنگ و دور چشم آنها سبز رنگ می باشد و بصورت تک تک در سواحل مرداب دیده می شوند. بیشتر از ماهی ها تغذیه می نمایند، ولی از جانوران دیگر مانند لارو قورباغه و سخت پوستان نیز تغذیه می نماید، گاهگاهی صدا دارند و صدایش شبیه کلاغ است و لانه سازی آنها بطور دسته جمعی می باشد.

نمونه مورد مطالعه :

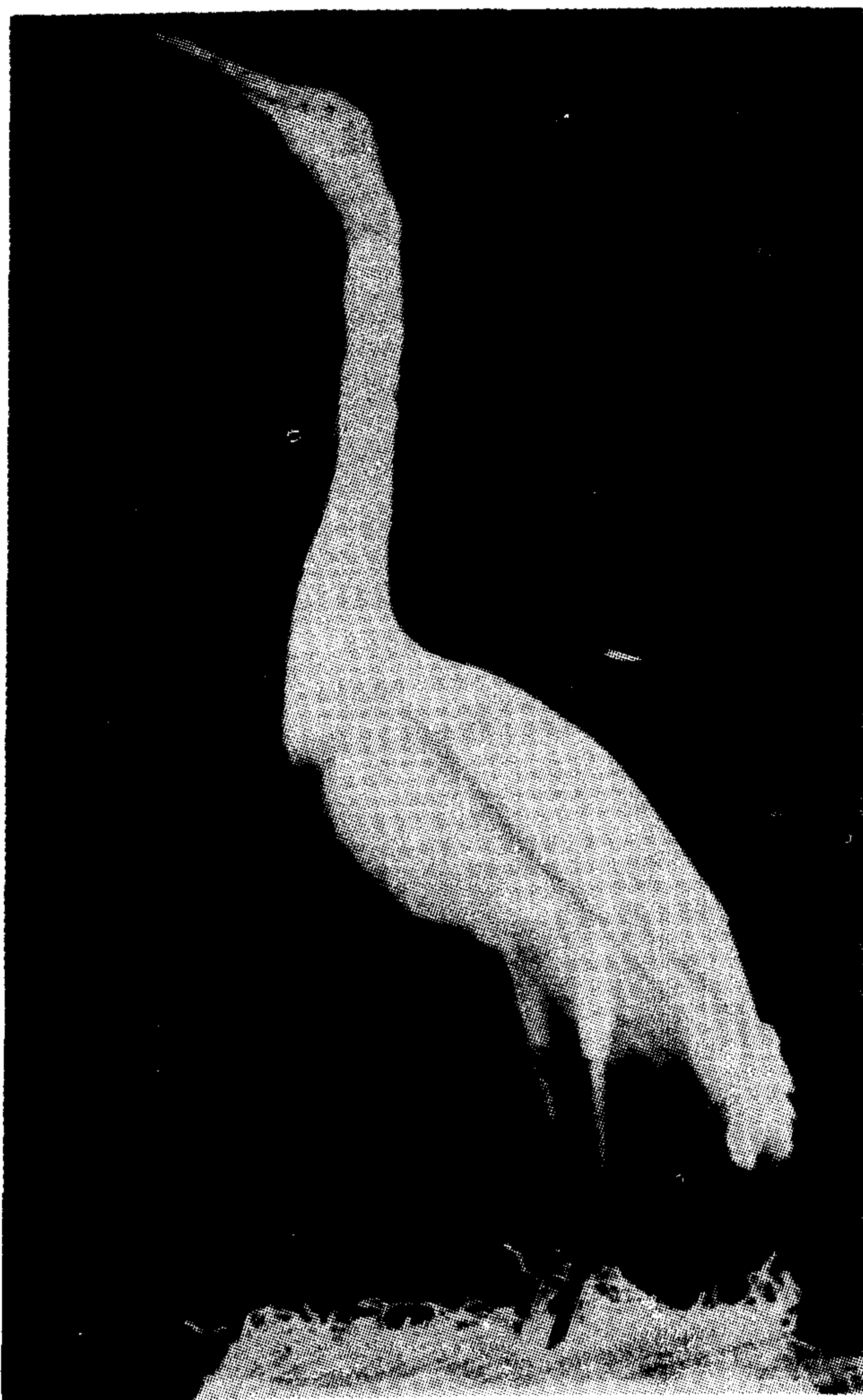
پرنده شماره ۱۲، محل صید اطراف مرداب امیر کلابه، تاریخ صید هیجدهم دیماه ۱۳۵۴، جنس نر، وزن ۱۶۲۴ گرم، در لوله گوارش این پرنده یک قورباغه (Rana) و یک قورباغه دم دار (Triton) و مقداری استخوان قورباغه دیده شد.

اندازه ها : بلندی نوک ۱۳۰ میلیمتر، بلندی بال ۴۷۰ میلیمتر، بازه ۱۵۵۰ میلیمتر، بلندی بدن ۱۰۸۰ میلیمتر، پا ۲۳۰ میلیمتر، بلندی دم ۱۹۰ میلیمتر. شکل (۷)

۳- حواصیل دودی (Ardea Cinerea) - این پرنده را ماهی خور بزرگ خاکستری و گاهی حواصیل خاکستری نیز می نامند جنس نروماده شبیه می باشند. نوک آنها بلند و باریک، در قسمت جلو تیز است، پاها و گردن بلند می باشد. قسمت پشت بدن این پرنده دودی رنگ است. پرهای سیاه رنگی از پشت چشم شروع شده، کمان مانند در عقب سر ادامه پیدا می کنند و بصورت پرهای رشته مانند بلندی در پشت سر آویزان می شود، در زیر گردن تا ناحیه

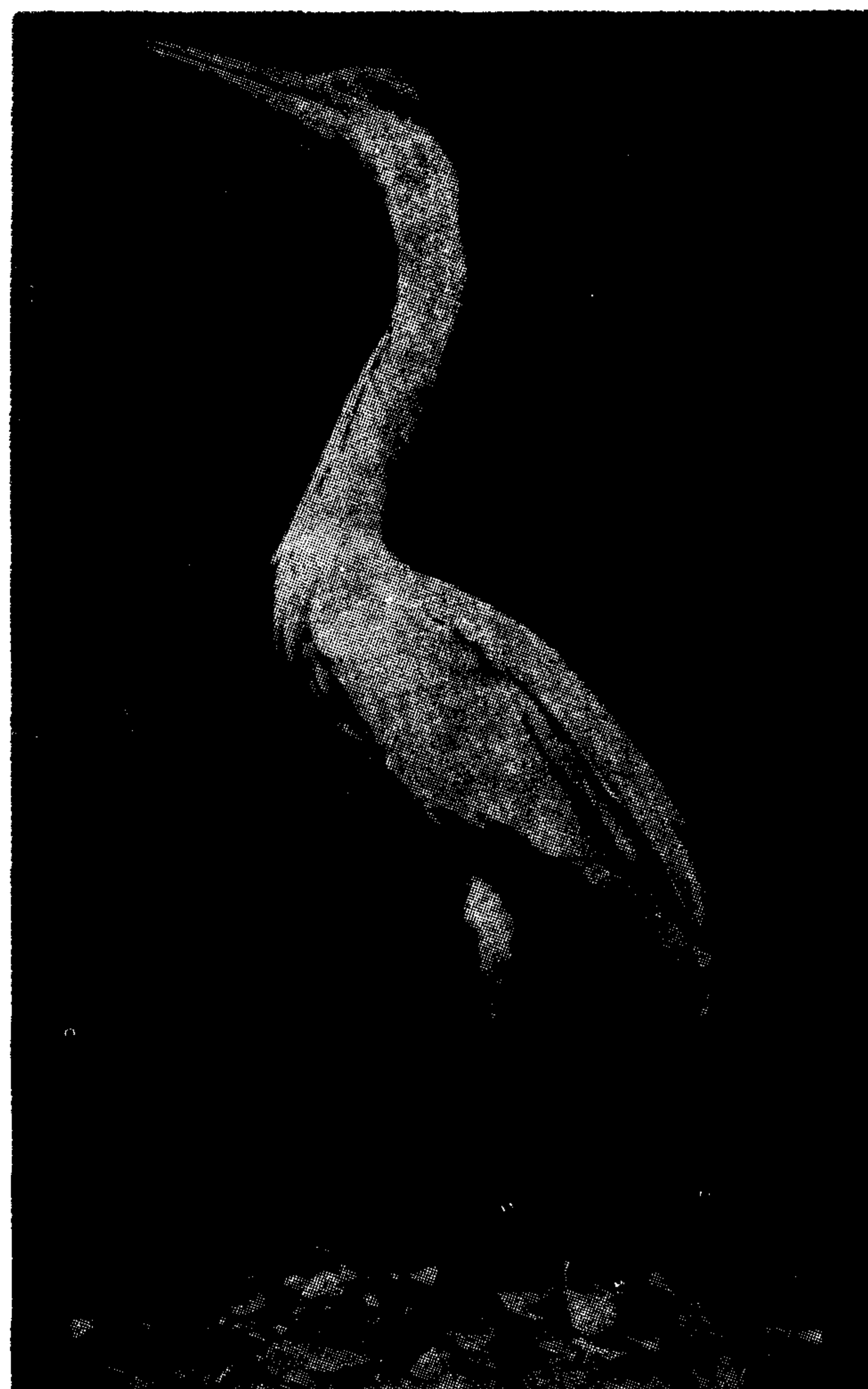
سینه پرهای سفید و سیاه بصورت خطوط طولی دیده می شود. نوک تقریباً زرد رنگ است. رنگ پاهای آنها قهوه‌ای است. بصورت دسته جمعی لانه می سازند، لانه آنها بر روی درختان بلند است. از ماهی ها و جمندگان آبی و خرچنگ های کوچک تغذیه می کنند. در موقع پرواز کردن بشکل اس (S) دیده می شود، پاها هنگام پرواز در عقب بدن قرار دارند. نوک قوی است و با سرعت بانوک به شکار خود حمله می کند. در حدود سه تا چهار تخم می گذارند، رنگ تخمها سبز کم رنگ مایل به آبی است. جفت جفت می پرند. موقع نشستن قوزدار بنظر می رسند. در موقع راه رفتن گردن نیز خمیده و بشکل اس (S) می باشد. صدای آنها شبیه صدای کلاغ است و از بهم زدن دو قسمت نوک نیز صدا تولید می نمایند. در سواحل مرداب پانزده پرنده در شهر یور دیده شد. شکل (۸)

بودند . تعداد تخم‌های آنها سه یا چهار تا پنج عدد است . رنگ تخم آنها آبی کم رنگ و ساده می‌باشد . صدای آنها شبیه حواصیل دودی است . شکل (۹)

۵- واکا (*Ardeala ralloides*) این پرنده راماهی خوار سفید یا ماهیخور باطلاقی نیز می‌نامند ، در بعضی نواحی شمالی ایران واکا نامیده می‌شود .

جنس‌های نروماده شبیه هستند . رنگ بدن بطور کلی کرم یا نخودی است ، رنگ پر ، بالها و دم سفید رنگ است . دارای کاکل بسیار بلند راه راه و افتاده‌ای در ناحیه پشت سر می‌باشند . از دور سفید رنگ بنظر می‌رسند . زیر نوک و گلو سفید رنگ است . انتهای نوک آنها تیز و تیره رنگ می‌باشد که در موقع شکار از آن استفاده می‌کنند . پاهای آنها سبز کم رنگ است . رنگ عنیبه زرد است . در زمستان پروبال پررنگ تر و تقریباً قهوه‌ای کم رنگ بنظر می‌رسد .

۴- حواصیل زرشکی (*Ardea Purpurea*) این پرنده

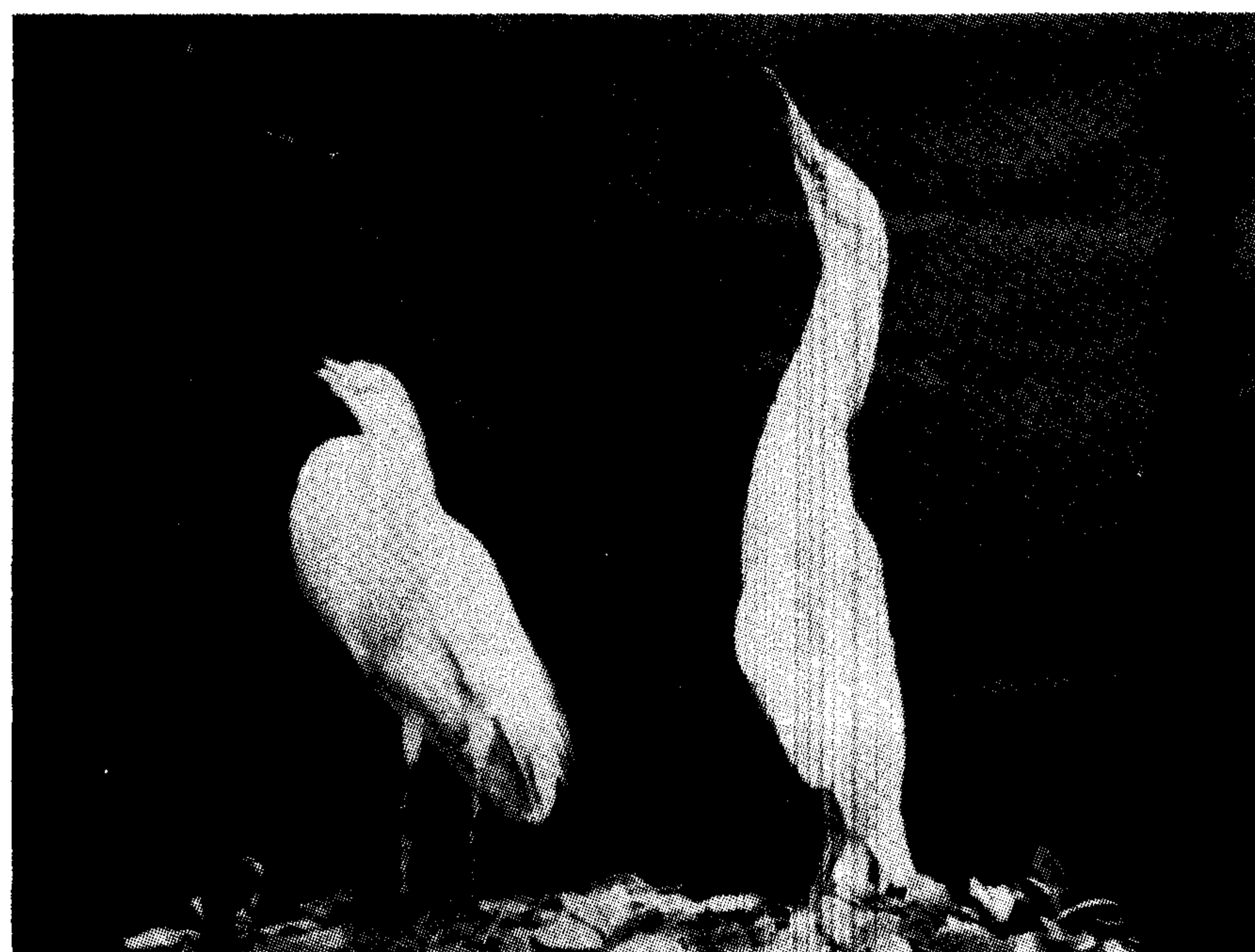
را ماهی‌خور زرشکی نیز می‌نامند ، گاهی بنام حواصیل ارغوانی نیز نامیده می‌شود ، ولی این پرنده بیشتر قهوه‌ای رنگ است تا زرشکی و ارغوانی . پرنده نروماده شبیه بهم می‌باشند . کوچک تر از حواصیل دودی است . قسمت بالای پشت بدن و بالها خاکستری بسیار تیره مایل به سیاه است ، در قسمت پشت بالها (جبه) پرها خرمائی رنگ و بلند می‌باشد . گردن بلند و خرمائی روشن است و دارای خطوط موازی سیاه رنگ می‌باشد . کاکل این پرنده سیاه - رنگ است . قسمت مرکزی سینه خرمائی روشن می‌باشد . این پرنده هنگام پرواز و راه رفتن گردن را بشکل اس (S) نگه می‌دارد و هنگام پرواز پاها در امتداد بدن قرار دارد . در نزارها تخم می‌گذارد . در شهریورماه گروه شش تائی در نزارهای اطراف مرداب امیرکلایه دیده شد و بنظر می‌آمد که در آن محل لانه گذاشته

پشتی قهوه‌ای و دارای لکه‌های کم‌رنگی است که تا انتهای بالها ادامه دارد. نوک زردرنگ، پاها دودی مایل به سبز است. قسمت بیشتر رنگ سطح زیرین بدن برنگ قهوه‌ای کم‌رنگ و سفید و کاملاً مخطط و دارای خطوط طولی است. بصورت دسته، جمعی می‌باشند، روی درختان لانه می‌سازند. دو تا پنج تخم برنگ آبی کم‌رنگ می‌گذارند. روزها غیر فعالند و شبها و غروبها فعالیت دارند. از ماهی‌ها و سایر جانوران آبی تغذیه می‌نمایند. شکل (۱۱)

۶- بوتیمار بزرگ (*butaurus stelar*) این پرنده را بوتیمار اروپائی نیز می‌نامند. دو شکلی جنسی ندارند بلکه نروماده بهم شباهت دارند. انتهای نوک بسیار تیز است و با حرکت مخصوص گردن حمله می‌کند و بالها را بلند می‌نماید، حمله آن با نوک خطرناک می‌باشد. روی سر پرنده یک دسته پر کاکل مانند به رنگ بسیار تیره وجود دارد. اطراف چشم تیره رنگ است. عنبیه زرد می‌باشد. رنگ نوک سبز ماشی است. اطراف چشم سبز رنگ یا آبی کم‌رنگ است. رنگ بدن بطور کلی قهوه‌ای و نخودی و راهراه است، یک خط کاملاً قهوه‌ای در زیر گردن پرنده تا زیر سینه ادامه پیدا می‌کند. بعضی قسمت‌های بدن با رنگ قهوه‌ای و نخودی دارای نقطه‌های ریزی است، در موقع استراحت درنی‌زارها گردن و نوک را راست نگه می‌دارد. فاصله چشمها بهم نزدیک است و با

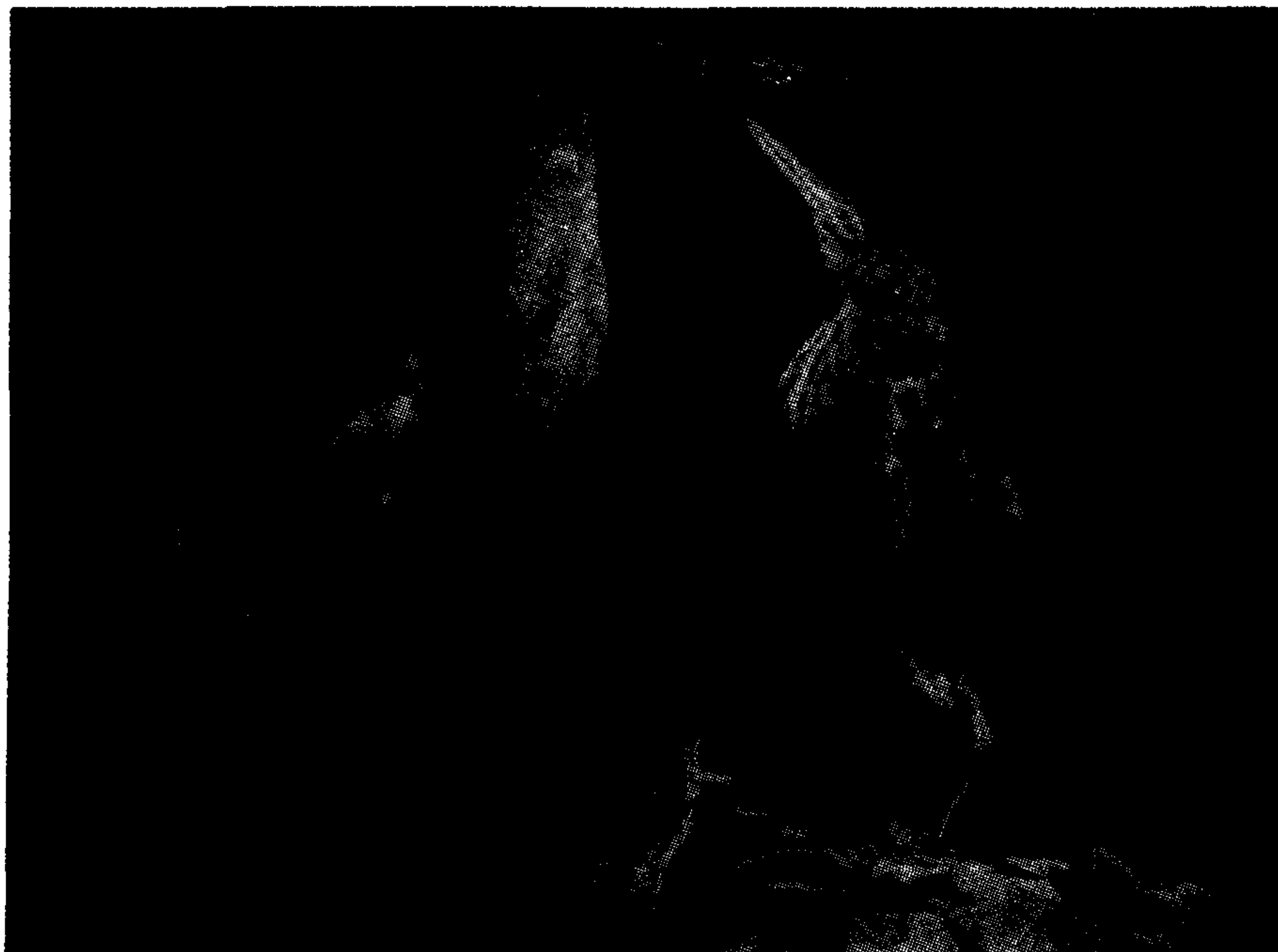
طرفین گردن دارای خطوط طولی است. این پرندگان هنگام پرواز سفید رنگ و در هنگام نشستن در ساحل قهوه‌ای بسیار کم‌رنگ بنظر می‌رسند. از جمندگان (حشرات) آبی و گاهی ماهی و قورباغه تغذیه می‌نمایند. این پرندگان شبها فعالترند و بیشتر شبها تغذیه می‌نمایند. در حدود سه یا چهار تخم می‌گذارند. تخم‌ها به رنگ سبز روشن است، در شهریورماه دستجات بیست تایی در ساحل مرداب امیرکلایه دیده شد. شکل (۱۰)

بنظر می‌رسد که ماهی‌خورد شکاری (*Nycticorax nycticorax*) که گاهی ماهی‌خور شب نامیده می‌شود و در بعضی نواحی شمالی ایران و قه نامیده می‌شود. در سواحل مرداب امیرکلایه وجود دارد. نروماده این پرنده بهم شبیه می‌باشند و پاهای آنها نسبت به سایر ماهی‌خورها کوتاه است. نوک آنها ضخیم و سبز و سیاه است. چشم‌های پرنده سرخ رنگ است. پرهای جلوسرو روی چشم پرنده سفید رنگ است. پشت سر و پشت گردن و کتف سیاه رنگ است. روی بالها دودی است، قسمت زیر بدن سفید است، دو یا بیشتر پر سفید رنگ و بلند در پشت سر پرنده وجود دارد که زیبایی مخصوصی بآنها داده است و روی شانه‌های آنها افتاده است. در زمستان جلای فلزی مخصوصی دارند. رنگ پرنده نابالغ کاملاً با پرنده بالغ تفاوت دارد. پرنده نابالغ در سطح

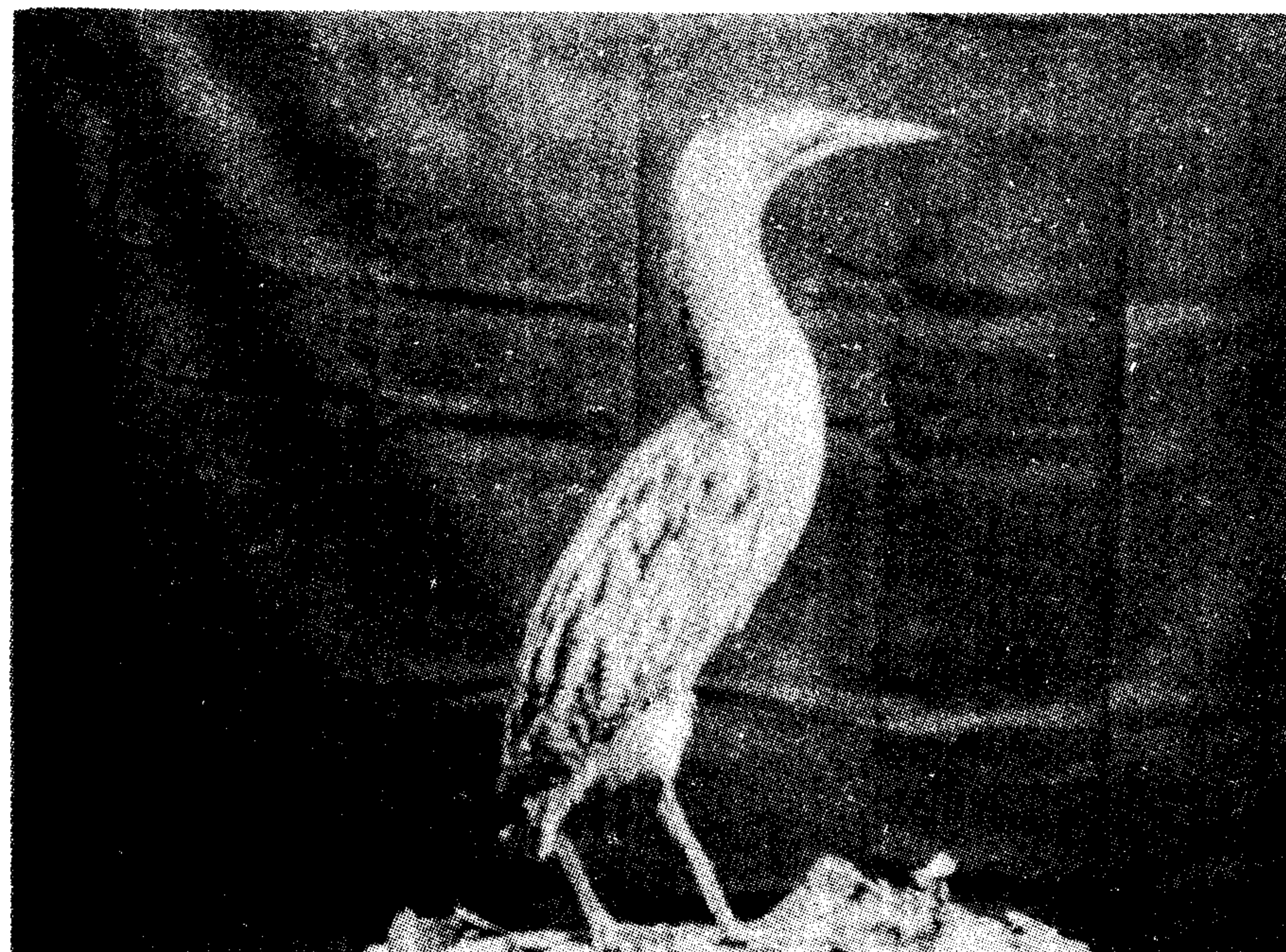
لاروقورباغه ، ماهی کوچک و بعضی جانوران آبی دیگر تغذیه می کند، در حدود پنج تا هفت تخم می گذارد. در شهر یورماه در کنار مرداب از این پرنده دیده شد. شکل (۱۳)

آبه مزنان پرستوهای دریائی (Terns) از این پرندگان دستجات پانصد تائی از دور دیده شد ولی نظر باینکه این پرندگان در فصول مختلف و همچنین پرنده نابالغ و پرنده بالغ به رنگهای مختلفی دیده می شوند تشخیص گونه ها از دور مشکل می باشد. بنظر می رسد که انواع آبه مزنان و کاکائیا در مرداب امیر کلايه زياد باشند که انواع آنها را بایستی در فصول مناسب گرفت و مطالعه نمود.

چنگر (Fulica atra) تعداد این پرنده در تیرماه نسبتاً زیاد، در شهر یور و آبانماه تعداد آنها از هزار تا بیشتر بود ولی در آذرماه تعداد چنگرهای روی مرداب فوق العاده زیاد گردید و در بهمن تعداد آنها کم شده بود، معذالك از سایر پرندگان بیشتر بود. سر آنها کاملاً سیاه براق است. سایر نقاط بدن دودی تیره مایل به سیاه، ناحیه سینه و شکم دودی کم رنگ تر از پشت است. لبه داخلی پرهای بال که مجاور بدن قرار دارد سفید چرك است و انتهای پرهای همین ناحیه سفیدرنگ می باشد. روی نوک قسمت سفید رنگ مشخصی وجود دارد. نوک برنگ سفید چرك است. انگشتان پا لبه دار است.

حرکت چشم بدون حرکت گردن و سر اطراف را نگاه می کند و مراقب می باشد، پرنده ای است بسیار جنگجو و جسورانه با ضربه های مخصوص نوک به انسان حمله می کند. در حدود چهار یا پنج تخم می گذارد، رنگ تخم آنها قهوه ای کم رنگ یا ماشی رنگ است. در شهر یور يك پرنده در کنار مرداب امیر کلايه ديده شد. شکل (۱۲)

۷- بوتیمار کوچک (Ixobrychus minotus) گونه نروماده این پرنده شبیه هم نمی باشند. در پرنده نر روی سر، ناحیه پشت و قسمت عقب بالها و دم سیاه رنگ است، این قسمتها دارای جلای فلزی سبز رنگ می باشد. قسمت سیاه رنگ روی سر بصورت تاج برجسته ای دیده می شود. روی چشم و ناحیه سینه زرد نخودی است. بال به سه رنگ به ترتیب از جلو بال به عقب قهوه ای، دودی حنائی رنگ است. گونه ها و دو طرف گردن و قسمتی از سینه حنائی رنگ می باشد.

در بوتیمار ماده تاج سر سیاه رنگ است. بیشتر ناحیه گردن و سینه و پهلوها به رنگ قهوه ای و حنائی مخطط بنظر می رسد. زیر نوک سفید است. بالها به رنگ قهوه ای پررنگ کناره پرهای بال نخودی رنگ است. عنیه نروماده زرد رنگ و پاها ماشی سبز است. در میان نی ها نوک را بالا نگه می دارد و آرام می نشیند. از جمندگان،

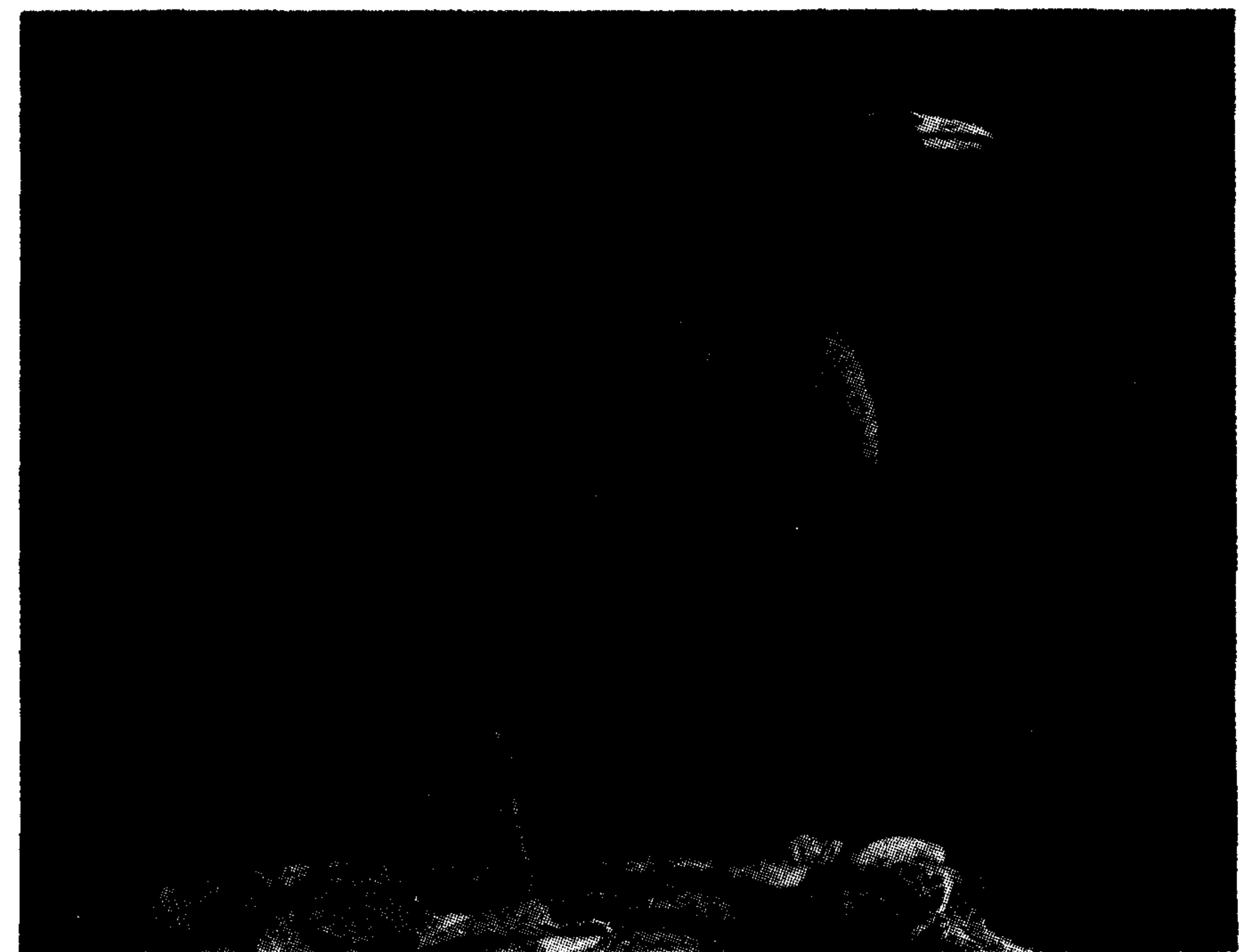
رنگ پاها سبز مخصوصی است که در بند انگشتان سیاه می شود. هنگام پرواز از روی آب مدتی به کمک پاها و بال بنظر می رسد که روی آب می دوند. بطور دسته جمعی در آب شنا می کنند و برای بدست آوردن غذا مرتب در آب فرو می روند، در حاشیه مرداب بصورت يك خط طولانی در شهر یورماه نیز مشاهده شدند. پرواز آنها ضعیف است. در بین نی زارها لانه می سازند.

این پرندگان خوب پرواز می کنند ولی پرندگان روی مرداب بعلت فراوانی غذا بسیار فربه و سنگین وزن می شوند و بسختی می پرند.

نمونه مورد مطالعه :

پرنده شماره ۵ محل صید مرداب امیرکلایه تاریخ صید ۲۰ آذرماه ۱۳۵۴، جنس ماده، وزن ۱۰۳۷ گرم، در لوله گوارش این پرنده (در داخل سنگدان) مقداری شن و مقدار بسیار زیاد گیاه خورد شده دیده شد.

اندازه ها: بلندی نوک ۳۸ میلیمتر، بلندی بال ۲۲۳ میلیمتر، بازه ۷۳۵ میلیمتر، بلندی بدن ۴۳۰ میلیمتر، پا ۷۰ میلیمتر، بلندی دم ۵۰ میلیمتر، شکل (۱۴)

نتیجه :

پرندگان مرداب امیرکلایه اغلب مهاجرند و در فصول مختلف سال گونه های بسیار گوناگونی از گروه های پرندگان زینت بخش طبیعی این مرداب تقریباً دور افتاده می باشند، بطور کلی پرندگان این ناحیه را بسه گروه می توان تقسیم نمود :

۱- پرندگان شناگر :

راسته غازیان (Anseriformes) مانند مرغابیها، نازها و قوها.

مرغابیها در تمام فصل زمستان بسیار زیادند و در بین آنها مرغابی سرسبز و خوتکا بین سایر مرغابیها بیشترند و زودتر از سایر مرغابیها در فصل مناسب به مرداب می آیند و بیشتر از سایر مرغابیها می مانند، حتی از مرغابیهای سرسبز که چربی و ذخیره بحد کافی برای ادامه مهاجرت ندارند در اطراف نیزارهای مرداب باقی می مانند. سایر مرغابیها به تدریج در فصل زمستان دیده می شوند. غازها در آذرماه گروه بیست تائی دیده شدند، اقامت آنها در مرداب بسیار کوتاه است. از قوها گونه قوی فریادکش (Cygna cygnus) در آذرماه ۹ قو و در بهمن ماه ۱۵ قو دیده شد که از این پانزده تا پنج تا بالغ و ده تا نابالغ بودند. گفته می شد که این پرندگان بر روی مرداب اقامت بیشتری دارند و تا اواخر زمستان بر روی مرداب باقی می مانند و عده آنها بیشتر می شود. قوها خیلی زود به محیط عادت می کنند و تحمل سرمای آنها زیاد است، معمولاً گیاه می خورند ولی از مواد دیگر نیز تغذیه می نمایند، مخصوصاً نمونه های اهلی شده در پارکها حتی نان و برنج می خورند.

راسته چنگریان (Rallidae) از این راسته چنگر در مرداب بسیار زیاد است و در فصل پائیز و زمستان نسبت به سایر پرندگان تعدادش در مرداب امیرکلایه فوق العاده بیشتر می باشد و حتی در فصل گرم مرداب امیرکلایه از وجود این پرنده بی بهره نیست. در آذرماه شاید تعداد آنها به ده هزار می رسد ولی در بهمن ماه نسبت به آذرماه تعدادش کمتر می شود. گیاه خوار است و از گیاهانی مانند روغن و اش (Potamogeton lucens) تیزک (Najas) و یک نوع جلبک (Chara) تغذیه می نماید. در آذرماه روغن و اش در مرداب موجود است و اهالی محل می گویند این گیاه چنگر را چاق

می‌کند. چنگرهایی که در آذرماه وزن شدند بیش از هزار گرم وزن داشتند و در بهمن ماه به علت کمبود گیاه در مرداب بخصوص گیاه فوق‌الذکر وزنشان به نهمصد گرم نمی‌رسید. این پرندگان همچنین از گیاهانی مانند پوتاموژتون (*Potamogeton*) و سراتوفیلوم (*Ceratophyllum*) تغذیه می‌نمایند. قدرت پرواز چنگرها به علت چاقی زیاد در آذرماه بسیار کم می‌شود و به آسانی با دست گرفتار می‌شوند.

آبه مزنان (*Terns*) و کاکائیا (*Gulls*). کاکائیا اغلب در زمستان و آبه مزنان بیشتر در تابستان وجود دارند ولی تعداد این دو گروه پرنده در مرداب امیرکلایه نسبت به تعداد آنها در مرداب بندرپهلوی کمتر می‌باشد.

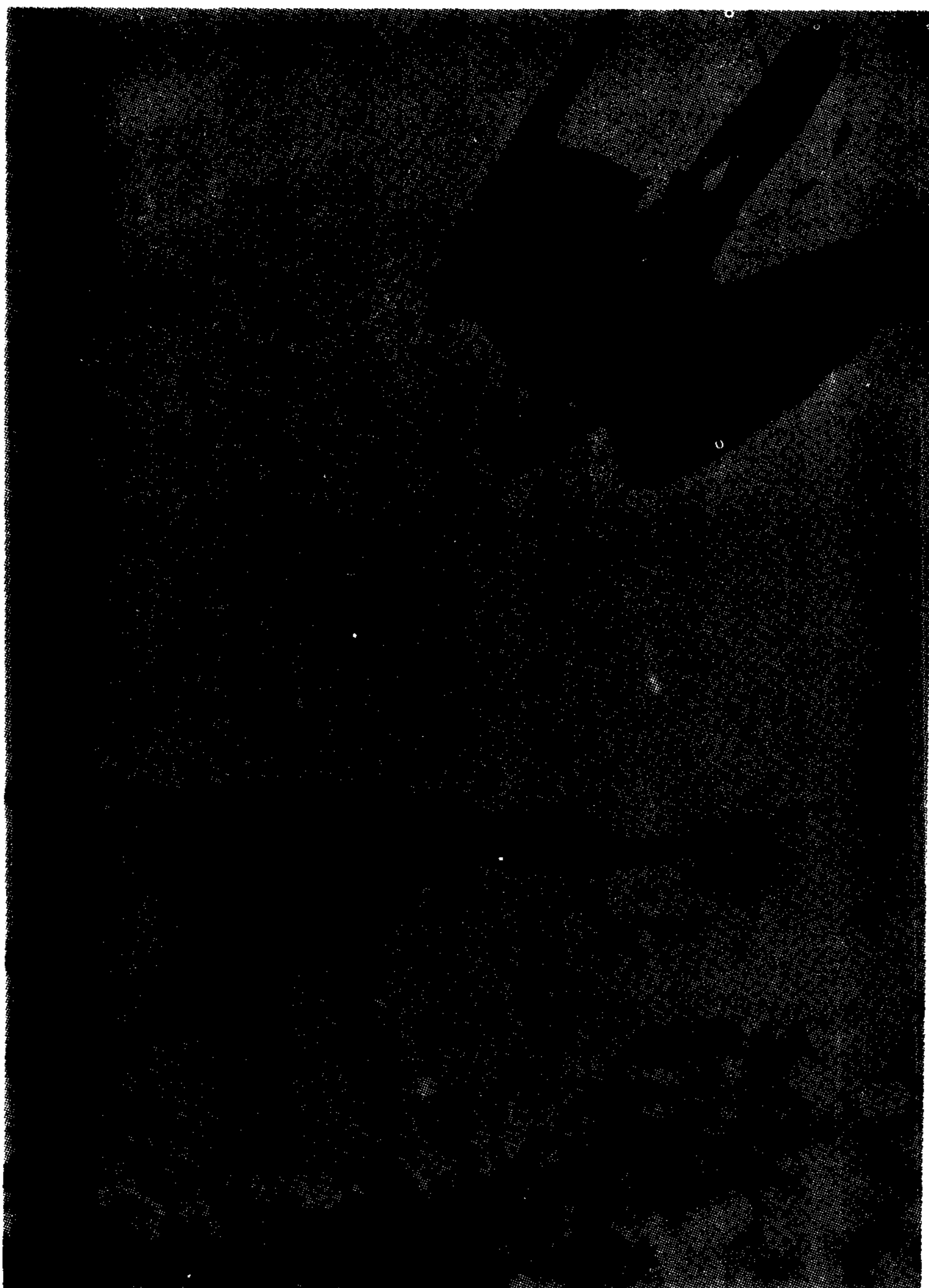
راسته لمبریان (*Pelicaniformes*) گفته می‌شود که لمبر گاهی در مرداب امیرکلایه دیده می‌شود. از این راسته آبه‌مقبل و مرزیل نیز زیاد است. در بهمن ماه تعداد مرزیل‌ها بیشتر از سایر ماهها بنظر رسید.

راسته کشیمیان (*Podicipitiformes*) از این راسته گونه‌های مختلف مانند کشیم تاجدار (*Podiceps Cristatus*) و سرخچمه (*Podiceps Nigricollis*) در فصل زمستان دیده شد.

۲- پرندگان که در کنار مرداب‌اند پاها وانگشتان و گردن و حتی نوک بلندی دارند، راسته لك لکیان (*Ciconiiformes*) بنظر می‌رسد، در بین گونه‌های این راسته غارسفید کوچک از سایر گونه‌های این راسته در ساحل مرداب امیرکلایه بیشتر باشد. ولی گونه‌های مختلف این راسته در فصل مناسب در کنار مرداب مشاهده می‌شوند مانند حواصیل دودی و ارغوانی و واکلوبو تیمارها و دیگر پرندگان این راسته.

۳- پرندگان که روی درختها و بوته‌های خاروسایر گیاهان نزدیک به مرداب می‌نشینند و یا پرواز می‌کنند و از راسته‌های مختلفی می‌باشند مانند سسکها، دم‌جنبانکها، چرخریسکها، گونه‌های مختلف سهره‌ها، ترقه‌ها و دیگر پرندگان که شناسائی آنها زمان بیشتری لازم دارد.

راسته روزشکران (*Falconiformes*) - این پرندگان را قوش‌شکلان یا پرندگان شکاری روز پرواز نیز می‌نامند، از این راسته گونه‌هایی مانند قرقی، لاشخور در اطراف مرداب مشاهده می‌شود. غذای پرندگان گوشتخوار مرداب از ماهیها، قورباغه‌ها،

منابع مورد استفاده فارسی :

- ۱- ضمیمه علمی تلاش شماره ۲۹ سال ۱۳۵۰ قوهای ایران توسط طلعت حبیبی (گفتار)
- ۲- ضمیمه علمی تلاش شماره ۳۲ سال ۱۳۵۰ مرغابیهای ایران توسط طلعت حبیبی (گفتار)
- ۳- ضمیمه علمی تلاش شماره ۳۴ سال ۱۳۵۱ مرغابیهای غواص ایران توسط طلعت حبیبی (گفتار)
- ۴- ضمیمه علمی تلاش شماره ۳۵ سال ۱۳۵۱ غازهای ایران توسط طلعت حبیبی (گفتار)
- ۵- پایان نامه پژوهشی به نام پرندگان سقاساسان ایران (لمبریان) سال ۱۳۴۹ توسط بهزاد ملک پور .
- ۶- پایان نامه پژوهشی به نام مرغان نوروزی و پرستوهای دریائی سال ۱۳۴۷ توسط روحیه رسوخ .
- ۷- پایان نامه پژوهشی بنام غاز شکلان ایران سال ۱۳۴۷ توسط صدرزاده نبوی طباطبائی .
- ۸- پایان نامه پژوهشی بنام گنجشک شکلان ایران (گنجشکیان) و لک لک سانان ایران (لک لکیان) سال ۱۳۴۲ توسط محمد یزدان دوست (سرپرستی پایان نامه ها و استاد راهنما طلعت حبیبی) .
- ۹- فهرست پرندگان ایران تألیف سایمون جرویس رید سال ۱۳۳۷ انتشارات دانشگاه تهران .
- ۱۰- پرندگان ایران از انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست .

- 1— A Field guide to the birds of Britain and Europe. By: Roger peterson, Guy mountfort, P.A.D. Holom, 1966.
- 2— Birds of Arabia. By: Colonel R. Meinertzhagen, 1954.
- 3— The birds of the British Isles. Vol 9 and 10. By: David Armitage Bannerman, 1967.
- 4— The Birds of the Palearctic fauna. By: Charles Vaurie, 1965.

